

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ



245428



ชีวิตชาวบ้านไทยจากงานเขียนของเอนก นาวิกมูล

นางสาวยุพา ไร่กิ่งจาง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคณะมหาบัณฑิตกฤตศิลป์ศาสตรมหาบัณฑิต  
แขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. 2552

600249589

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ



245428

## ชีวิตชาวบ้านไทยจากงานเขียนของเอนก นาวิกมูล



นางสาวยุพา ไร่กิจจา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต  
แขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พ.ศ. 2552

**Thai Folk Lifestyles from Anake Nawigamune's Writings**

**Miss Yupa Chaikitja**

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for

the Degree of Master of Arts in Thai Studies

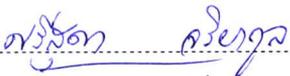
School of Liberal Arts

Sukhothai Thammathirat Open University

2009

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ชีวิตชาวบ้านไทยจากงานเขียนของเอนก นาวิกมูล  
ชื่อและนามสกุล นางสาวยุพา ไร่กิจจา  
แขนงวิชา ไทยคดีศึกษา  
สาขาวิชา ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช  
อาจารย์ที่ปรึกษา 1. รองศาสตราจารย์ เรือเอกหญิงปรีชา หิรัญประดิษฐ์  
2. รองศาสตราจารย์มัลลิกา มัสอุดี

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ได้ให้ความเห็นชอบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว

  
..... ประธานกรรมการ  
(รองศาสตราจารย์ศรีสุดา จิริยากุล)

  
..... กรรมการ  
(รองศาสตราจารย์ เรือเอกหญิงปรีชา หิรัญประดิษฐ์)

..... กรรมการ  
(รองศาสตราจารย์มัลลิกา มัสอุดี)

คณะกรรมการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์  
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชา  
ไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

  
..... ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา  
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุจินต์ วิสวธีรานนท์)

วันที่ 11 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2553

ชื่อวิทยานิพนธ์ ชีวิตชาวบ้านไทยจากงานเขียนของ เอนก นาวิกมูล

ผู้วิจัย นางสาวยุพา ไร่กิจจา ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา)

อาจารย์ที่ปรึกษา (1) รองศาสตราจารย์ เรือเอกหญิงปรีชา หิรัญประดิษฐ์

(2) รองศาสตราจารย์ มัลลิกา มัสสุดี ปีการศึกษา 2552

บทคัดย่อ

245428

งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ (1) เนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตชาวบ้านไทยที่ปรากฏอยู่ในงานเขียนของเอนก นาวิกมูล (2) แนวคิดเบื้องหลังการนำเสนอผลงานเกี่ยวกับชีวิตชาวบ้านไทยที่ปรากฏในงานเขียนของเอนก นาวิกมูล

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ วิธีดำเนินการวิจัยประกอบด้วยการวิเคราะห์เอกสารและสัมภาษณ์เชิงเจาะลึก อภิปรายผลการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า เนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตชาวบ้านในงานเขียนของเอนก นาวิกมูล แบ่งเป็น 5 ประเด็นหลัก คือ (1) การแต่งกาย ทำให้เห็นชีวิตชาวบ้านในมุมมองด้านการรับแบบอย่างวัฒนธรรมตะวันตก แต่ต้องปรับให้เข้ากับสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย (2) การศึกษา พบว่าหนังสือแบบเรียนพื้นฐานมีความสำคัญสำหรับเด็กเพราะมีเนื้อหาที่ส่งเสริมคุณธรรมและมีภาพประกอบที่สวยงาม ควรค่าที่เด็กในปัจจุบันจะได้อ่านเช่นกัน (3) การประกอบอาชีพ พบว่าหลังการปฏิรูปประเทศในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา นอกจากอาชีพเกษตรกรรมซึ่งเคยเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านแล้ว ชาวบ้านมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น เช่น นักถ่ายรูป ศิลปินพื้นบ้านสาขาต่างๆ ช่างตัดผม เป็นต้น (4) ความเชื่อและพิธีกรรม มีทั้งพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตของบุคคล เช่น ความเชื่อเรื่องการไว้ผมจุกแก่ละ ฯลฯ และพิธีกรรมที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชาวบ้าน เช่น แรกนาขวัญ รับท้องข้าว ลอยกระทง ฯลฯ (5) การพักผ่อนหย่อนใจ ชาวบ้านมีค่านิยมในเรื่องความสนุกสนาน เมื่อว่างเว้นจากการประกอบอาชีพ ชาวชนบทจะเล่นเพลงด้วยเครื่องดนตรีง่ายๆ ท่ามกลางธรรมชาติ ชาวเมืองจะนิยมไปเที่ยวงานวัด เช่น วัดกุเขาทอง แหล่งรวมมหรสพ การละเล่นและการออกร้าน ส่วนแนวคิดเบื้องหลังการนำเสนองานเขียนสารคดีชีวิตชาวบ้านของเอนก นาวิกมูล มี 3 ประเด็นหลัก คือ (1) นำเสนอสิ่งที่ผู้เขียน (เอนก) สนใจในอดีต ซึ่งก็มาจากพื้นฐานของครอบครัว ได้แก่ หนังสือแบบเรียนและการถ่ายภาพ (2) นำเสนอข้อมูลใหม่และตรวจสอบแก้ไขข้อมูลเก่า และ (3) ชี้ให้เห็นคุณค่าของเก่า เพื่อนำสู่การอนุรักษ์

คำสำคัญ ชีวิตชาวบ้าน งานเขียนของเอนก นาวิกมูล

**Thesis title:** Thai Folk Lifestyles from Anake Nawigamune's Writings  
**Researcher:** Miss Yupa Chaikitja; **Degree:** Master of Arts (Thai Studies);  
**Thesis advisors:** (1) Lt. Preeya Hiranpradith RTN, Associate Professor;  
 (2) Mallikar Masudee, Associate Professor; **Academic year:** 2009

245428

### Abstract

The purposes of this research were to analyze (1) the contents on Thai folk lifestyles that appeared in Anake Nawigamune's writings; and (2) the thoughts underlying the presentation of Thai folk lifestyles that appeared in Anake Nawigamune's writings.

This was a qualitative research. Methodology comprised documentary analysis and in-depth interviews. Research findings were discussed via analytical description.

Research findings showed that the contents on Thai folk lifestyles that appeared in Anake Nawigamune's writings could be classified into five main topics: dressing, education, occupation, beliefs and rituals, and recreation. Conclusions of findings on the five main topics were as follows: (1) On dressing, the writing portrayed the folk lifestyle from the viewpoint of adopting Western culture, with adjustment to fit into Thai social and cultural conditions. (2) On education, it was found that basic lesson books were important for children because they had the contents promoting virtues and morality and contained beautiful illustrations, which were worthwhile to read not only for children at the time the stories were written, but also for children at present. (3) On occupation, it was found that after the economic, social and political reforms in the country since the reign of King Rama the Fifth, Thai people country folk took up diversified occupations aside from agriculture which was the traditional main occupation, such as becoming photographers, folk artists in various areas, and barbers. (4) On beliefs and rituals, there were beliefs and rituals concerning personal life, such as the belief on having children wearing single- and double-topknot hair styles, etc., and those concerning the people's way of life, such as the first plowing ceremony, celebration of rice flowering ceremony, Loy Krathong ceremony, etc. (5) On recreation, Thai people country folk took up values on having fun. When they had free time after completion of their occupational duties, they would engage themselves in singing songs accompanied with simple musical instruments amidst natural settings. Townspeople liked to go to temple fairs, such as the Golden Mountain Temple Fair, fairs with varieties of entertainment, and fairs with varieties of shops. As for the thoughts underlying Anake Nawigamune's presentation of Thai people country folk lifestyles, three main ideas were identified: (1) the presentation of interesting things in the past which came from the past family-life backgrounds, such as basic lesson books and photography; (2) the presentation of new information and verification of old information; and (3) the pointing out of values of things in the past in order to promote conservation.

**Keywords:** Folk lifestyle, Anake Nawigamune's Writings

## กิตติกรรมประกาศ

ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เคยกล่าวไว้ว่า “...ปริญญาที่มอบให้ฉัน เปรียบประดุจเพียงแต่ยื่นกุญแจให้เท่านั้น ขอให้ท่านนำกุญแจนั้นไปไขคลังมหาศาลแห่งความรู้ของมนุษยชาติที่ได้สะสมมา...และกำลังพัฒนาอยู่ในทุกวันนี้ และกำลังจะพัฒนาต่อไปในอนาคต...”

สำหรับตัวฉันเอง ตระหนักดีว่ากุญแจดอกนี้กว่าจะได้มาต้องใช้ความอดทนสาหัสอย่างมาก และจะขอขอบคุณผู้ที่ได้รับมานี้สร้างคุณูปการต่อประเทศชาติในการทำงานต่อไปอย่างไรก็ตาม กุญแจดอกนี้คงจะไม่ได้มา หากขาดซึ่งบุคคลที่จะได้เอ่ยนามต่อไป ฉันทขอขอบคุณสำหรับทุกๆ ท่านมา ณ ที่นี้ คือ

รองศาสตราจารย์ เรือเอกหญิงปรียา หิรัญประดิษฐ์ และ รองศาสตราจารย์ มัลลิกา มัสสุดี อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ให้ความรู้และคำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างมากต่อการศึกษาี้ รวมถึงความห่วงใย เอาใจใส่ ติดตามการทำงานอย่างใกล้ชิด ทุกสิ่งที่อาจารย์มอบให้มีความยิ่ง

รองศาสตราจารย์ ศรีสุตา จรียากุล ประธานสอบ ผู้ให้ข้อเสนอแนะและข้อคิดดีๆ เกี่ยวกับการทำงาน

คุณพ่อ คุณแม่ และพี่ชาย ผู้เป็นกำลังใจและแรงใจในการทำงานฉันนี้ หลายครั้งที่เหนื่อยจากงาน จนไม่อยากลงมือ แต่เมื่อนึกถึงท่านทั้งสาม ก็ทำให้เกิดพลังที่จะลุกขึ้นมาอีกครั้ง อาจารย์เอนก นาวิกมูล ที่กรุณาสละเวลาให้สัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ รวมถึง อาจารย์วรรณ นาวิกมูล ที่กรุณาถ่ายเอกสารหนังสือส่วนตัวให้

รองศาสตราจารย์ ดร.จิตรา วีรบุรินทร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุจิต เจนนพกาญจน์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ สิ้นชัย กระบวนแสง ผู้ซึ่งคอยถามไถ่ในทุกครั้งที่พบว่าทำงานถึงไหนแล้ว

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ม.ล.ฐิติรัตน์ ลดาวัลย์ และอาจารย์สังวาล คงจันทร์ ผู้คอยย้ำเตือน ฉันทเสมอว่า แม้เรื่องงานจะสำคัญ แต่เรื่องเรียนก็สำคัญไม่น้อยกว่า เพราะเป็นอนาคตของฉันทเอง

อาจารย์กำจร หลุยยะพงศ์ บุคคลผู้จุดไฟในการศึกษาครั้งนี้ รวมทั้งเป็นผู้ให้ข้อคิดคำแนะนำ แรงกระตุ้นให้ “กัศป็น” และเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับฉันทเสมอมา

อาจารย์จู้ อาจารย์ต่าย และน้องต้น สำหรับข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นดีๆ รวมทั้งเพื่อนเก่าอย่าง เก่ง แนต ปุ่ม และอีกหลายๆ คนที่คอยเป็นกำลังใจให้เสมอ

คุณสุรณ มากระติ เจ้าหน้าที่ของสาขาศิลปศาสตร์ มสธ. ที่คอยให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี รวมถึงพี่ๆ เพื่อนๆ (ร่วมชั้นเรียน) ทุกคน ที่คอยเป็นกำลังใจและช่วยเหลือกันมาโดยตลอด

ยุพา ไร่กิ่งจา

16 กรกฎาคม 2553

## สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย .....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ .....	จ
กิตติกรรมประกาศ .....	ฉ
สารบัญภาพ .....	ณ
บทที่ 1 บทนำ .....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา .....	1
วัตถุประสงค์ .....	3
ขอบเขตการวิจัย .....	3
ข้อจำกัดในการวิจัย .....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ .....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ .....	5
วิธีดำเนินการวิจัย .....	5
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง .....	6
แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย .....	6
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง .....	11
บทที่ 3 ชีวิตประวัติและผลงานของเอนก นาวิกมูล .....	16
บทที่ 4 วิเคราะห์ชีวิตชาวบ้านไทยที่ปรากฏในผลงานเขียนของเอนก นาวิกมูล .....	28
การแต่งกาย .....	29
การศึกษา .....	49
การประกอบอาชีพ .....	63
ความเชื่อและพิธีกรรม .....	90
การพักผ่อนหย่อนใจ .....	104

## สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 แนวคิดเบื้องหลังการนำเสนอผลงานเขียนของเอนก นาวิกมูล .....	124
บทที่ 6 สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ .....	132
สรุปการวิจัย .....	132
อภิปรายผล .....	144
ข้อเสนอแนะ .....	145
บรรณานุกรม .....	146
ภาคผนวก .....	153
ก ผลงานของเอนก นาวิกมูล พ.ศ. 2518 - 2553 .....	154
ข บทความและหนังสือที่ใช้ในการวิเคราะห์ .....	161
ค บทสัมภาษณ์ .....	167
ประวัติผู้วิจัย .....	181

## สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 3.1 “ร้านบุญส่งพานิช” .....	16
ภาพที่ 3.2 รายการเพลงฉ่อยแบบโบราณ ครั้งที่ 1 .....	21
ภาพที่ 3.3 พิธีเชิดชูเกียรติศิลปินพื้นบ้าน ครั้งที่ 1 .....	21
ภาพที่ 4.1 เด็กชายไผ่ผจญ .....	30
ภาพที่ 4.2 ผมแกะแต่ดักเปียทั้งสองข้าง .....	31
ภาพที่ 4.3 ข้าราชการไผ่ผจญมหาดไทย .....	32
ภาพที่ 4.4 รัชกาลที่ 4 ทรงฉายกับสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี .....	33
ภาพที่ 4.5 เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ผู้นำไผ่ผจญเป็นคนแรก .....	34
ภาพที่ 4.6 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอภังค์ริปรา ทรงไว้พระเกศายาวเกล้ามวย .....	35
ภาพที่ 4.7 สาวผมบ๊อบ สมัยรัชกาลที่ 6 .....	36
ภาพที่ 4.8 นักเรียนตัดเสื้อไผ่ผจญคลอนกันทั่วไป .....	38
ภาพที่ 4.9 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์เสื้อราชปะแตน .....	39
ภาพที่ 4.10 พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ สวมเสื้อพระราชทาน .....	41
ภาพที่ 4.11 สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถในฉลองพระองค์ชุดไทยเรือนต้น .....	44
ภาพที่ 4.12 หญิงสาวสวมกระโปรงมิดีและกระโปรงมินิเสกิต .....	45
ภาพที่ 4.13 แบบเรียนเร็ว เล่ม 1 .....	51
ภาพที่ 4.14 ภาพประกอบเรื่องตากับตาอิน .....	52
ภาพที่ 4.15 ภาพประกอบเรื่องนายแจ่มเล่นว่าว .....	54
ภาพที่ 4.16 ภาพประกอบเรื่องนายสุขเล่นว่าว .....	55
ภาพที่ 4.17 แบบเรียนเร็วใหม่เล่ม 1 ตอนต้นยุค 2490 .....	56
ภาพที่ 4.18 เรื่อง “นกกาเงิน” ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2484 .....	57
ภาพที่ 4.19 ลูกสัตว์ต่างๆ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2485 .....	58
ภาพที่ 4.20 แบบเรียนชุด “เรณู – ปัญญา” ตอน “ไปโรงเรียน” และตอน “เที่ยวรถไฟ” .....	59
ภาพที่ 4.21 นิทานคำกลอนเรื่อง “แมวไถ่คน” แต่งโดย อ.เจือ สตะเวทิน .....	60
ภาพที่ 4.22 แบบเรียนไว เล่มหนึ่งตอนต้น .....	61
ภาพที่ 4.23 แบบเรียน ก ไก่ ฉบับประชาช่าง ฉบับภาพวาดลายเส้น .....	62
ภาพที่ 4.24 นายจิตร จิตราคนี หรือหลวงอัคนีนฤมิตร .....	65

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 4.25 ถนนพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ตรงข้ามบริเวณสวนสราญรมย์ .....	66
ภาพที่ 4.26 เด็กไว้ผมจุก .....	95
ภาพที่ 4.27 ชะลอมรับท้องข้าว .....	97
ภาพที่ 4.28 บรรยากาศการเล่นเพลงเรือที่บ้าน โรงนอก ตำบลเสาชิง จ.พระนครศรีอยุธยา .....	109
ภาพที่ 4.29 เด็กเล่นขายของที่เลียนแบบชีวิตจริง .....	113
ภาพที่ 4.30 เด็กๆ ฝึกเล่นเดินกะลา .....	115
ภาพที่ 4.31 เด็กล้อมวงทำ “ม้าก้านกล้วย” .....	116
ภาพที่ 4.32 ตุ๊กตาชาววัง .....	117
ภาพที่ 4.33 ตุ๊กตาเซรามิคที่ผลิตในประเทศไทย .....	117
ภาพที่ 4.34 ของเล่นสังกะสีและพลาสติกนำเข้าจากต่างประเทศ .....	120